

Ekonomická efektivnost podniků v agrárním sektoru, možnosti trvale udržitelného rozvoje v zemědělských podnicích.

Eva Rosochatecká

Vysoká škola zemědělská Praha, Provozně ekonomická fakulta,
Katedra zemědělské ekonomiky, 165 21 Praha 6 - Suchbátka
tel. 02_3382284, fax. 02_3382286

Anotace:

Obě složky ekonomické efektivnosti, účelnost a účinnost mají v zemědělských podnicích negativní vývoj. Od roku 1991 dochází k poklesu tržeb, snížila se poptávka a spotřeba potravin na tuzemském trhu. Hrubá zemědělská produkce má klesající tendenci, od roku 1991 je v zemědělském sektoru vykazována ztráta. Také výnosnost kapitálu v zemědělství dosahuje záporné hodnoty. V podnicích prvovýroby existuje pouze podstatně zúžená reprodukce.

Čtyři roky výrazně neefektivního vývoje zemědělství jako odvětví národního hospodářství nevytváří podmínky pro zabezpečení trvale udržitelného rozvoje zemědělství v budoucnu.

Summary:

Both parts of economic effectiveness, purposefulness and effectivity, show a negative development in agricultural enterprises. Since 1991, sales income has dropped down, food demand and consumption has decreased in the home market. Gross agricultural production has a declining tendency, the agrar sector is operating at a loss since 1991. Also capital effectiveness in agriculture reaches negative values. Only a substantially narrowed reproduction exist in the agricultural primary production enterprises.

Klíčová slova:

ekonomická efektivnost, účelnost, účinnost, ztráta, výnosnost kapitálu, zúžená reprodukce

Key words :

economic effectiveness, purposefulness, effectivity, economic loss, capital effectiveness, narrowed reproduction

Ekonomická efektivnost je vůbec nejrozšířenějším pojmem používáním v ekonomice. Obecně lze říci, že ekonomická efektivnost vyjadřuje souhrnně vztahy mezi činiteli výroby a ekonomickými účinky / efekty /, které tyto činitelé výroby vyvolávají. Posloupnost a

priorita jednotlivých efektů a ukazatelů je dána úrovní, na jaké se ekonomická efektivnost sleduje a ekonomickým cílem, který dané opatření či společnost sleduje.

Ekonomická efektivnost zahrnuje dvě základní složky - účelnost a účinnost.

Otázka účelnosti výroby je základním a nadřazeným problémem ekonomické efektivnosti. Účelnost vyjadřuje smysl a cíl reprodukčního procesu, dosahování optimální proporcionality rozvoje. V ekonomice zemědělských podniků je účelnost výroby dána požadavky trhu, zda trh výrobky přijme. Nejjednodušeji lze účelnost sledovat pomocí dynamiky tržeb.

Účinnost výroby vyjadřuje vztahy mezi výsledkem výroby a použitelnými výrobními zdroji. Pro vyjádření účinnosti na úrovni podniku se používá celá řada ukazatelů - výnosnost, rentabilita, produktivita práce, likvidita, podíl vlastních zdrojů atd. S tím, že stále platí, že pokud bude výrobek, výroba rentabilní, ale nebude uznán trhem, není jeho výroba ekonomicky efektivní.

Pokud budeme posuzovat účelnost zemědělské výroby pouze podle dynamiky tržeb, docházelo do roku 1993 k poklesu tržeb oproti roku 1990. V odvětví zemědělství ČR bez soukromých zemědělců byl pokles tržeb z výrobní činnosti v porovnání s rokem 1990 v roce 1991 o 17,3%, v roce 1992 pokles o 25,6 %, v roce 1993 15,7%. Pokles tržeb nebyl způsoben pouze snížením poptávky po zemědělských výrobcích, výrazně se projevil dopady probíhajícího restitučního procesu. Vydávání zásob a výrobků restituentům vedlo ke snížení tržeb za zemědělské výrobky.

Poptávka a spotřeba potravin na tuzemském trhu od roku 1989 vykazuje pokles. Po liberalizaci cen od 1.1.1991 došlo k výraznému nárůstu cen potravin a cen za veřejné stravování. Např. celkový index nárůstu cen za potravinářské zboží byl na konci roku 1991 oproti roku 1990 135,6 a u cen za veřejné stravování 146,8. Opačný byl vývoj kupní síly obyvatelstva, kdy např. v roce 1991 se snížila reálná kupní síla o 26,7 %. Výsledkem je podstatné snížení spotřeby některých potravin. Mezi potraviny, u nichž došlo k poklesu jejich spotřeby patří maso / hlavně hovězí / , mléko a mléčné výrobky, máslo a ryby. Konkrétně spotřeba masa celkem byla v roce 1989 97,4 kilogramů na obyvatele za rok a v roce 1993 84,6 kg/obyv./ rok. U mléka a mléčných výrobků byla spotřeba na obyvatele za rok v roce 1989 259,6 kg a v roce 1993 188,6 kg. U spotřeby másla je index 1993/1989 56,4. Nárůst spotřeby je pouze u rostlinných tuků a olejů / index 114,4 / a u jižního ovoce /index 135,5 /.

Vývoj dynamiky hlavní složky ekonomické efektivnosti účelnosti zemědělské výroby podle dosahovaných tržeb je negativní. Mírný náznak ke zlepšení je patrný ve srovnání tržeb za zemědělské výrobky v roce 1992 a 1993, kdy v roce 1993 došlo ke zvýšení těchto tržeb o 13,3 % oproti roku 1992.

I přes tento negativní vývoj je nutné chápat účelnost zemědělské výroby v širším kontextu. Je to celá problematika trvale udržitelného rozvoje zemědělství, mimoprodukční funkce zemědělství, fakt, že zvýšený dovoz potravin představuje současně dovoz

nezaměstnanosti. Dále lze uvést důchodovou disparitu zemědělství, specifické funkce zemědělství v ekonomickém a sociálním rozvoji / mimořádná úloha potravin pro reprodukci pracovních sil / a obecně známé biologické a přírodní zvláštnosti reprodukce v zemědělské výrobě.

Posouzení druhé složky ekonomické efektivnosti - účinnosti zemědělské výroby v zemědělských podnicích pomocí vybraných ukazatelů je stejně nepříznivé.

Vycházím ze základního vztahu, který charakterizuje výsledek výroby k použitým zdrojům. Výsledek výroby vyjádřený hrubou zemědělskou produkcí ve stálých cenách roku 1989 má klesající tendenci. Hrubá zemědělská produkce se snížila z objemu 108,6 mld. Kčs v roce 1989 na 84,3 mld. Kč v roce 1993, což představuje 77,6 % úrovně roku 1989. Na poklesu hrubé zemědělské produkce se podílí stálé snižování produkce živočišné výroby, u rostlinné výroby došlo v roce 1993 k mírnému zvýšení produkce oproti roku 1992. I výsledek výroby vyjádřený ziskem, stále bez souměření ke zdrojům, má po celé sledované období nepříznivý vývoj. Od roku 1991 je v zemědělském sektoru vykazována ztráta. V roce 1991 byla ztráta 9,1 mld. Kčs, v roce 1992 12,4 mld. Kčs a v roce 1993 9,3 mld. Kč, což je o 1,6 mld. více než byl kvalifikovaný odhad. Na základě předběžného odhadu vývoje se předpokládá ztráta ještě v roce 1995 a to 0,6 mld. Kč. Pokud by došlo k podobnému rozdílu jako v roce 1993 bude situace složitější. Je známo, že jsou zřejmé rozdíly v dosahování ztráty podle podnikatelských subjektů. Výraznou ztrátu, která se stále prohlubovala, dosahují státní podniky. Například v roce 1993 to bylo 11 585 Kč na 1 hektar zemědělské půdy, kdežto u zemědělských družstev byla ztráta pouze 1 263 Kč na 1 Ha zemědělské půdy. / Údaje z výběrového šetření VÚZE /. Pokud by došlo k úspěšné privatizaci státních statků, byl by předpoklad snižování ztráty.

Přesné posouzení vývoje zdrojů, které využívají zemědělské podniky v prvovýrobě je trochu složitější, vzhledem k tomu, že došlo ke změnám v účetnictví, v podnikovém výkaznictví, změnila se i struktura a počet respondentů z hlediska podkladových údajů. Údaje uvedené v "Základních principech zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období " a ve "Zprávě o stavu českého zemědělství 1994 ", které používám pro vyhodnocení ekonomické efektivnosti, nemají plnou návaznost. Lze to dokumentovat např. na údaji základní jmění, kdy v roce 1992 je v "Základních principech zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období " uvedena částka za zemědělskou prvovýrobu 180 mld. Kčs, což představuje snížení oproti předcházejícímu roku přibližně 10 %, kdežto ve " Zprávě o stavu českého zemědělství 1994 " v podkladech výběrového šetření / Vybrané položky rozvahy u právnických osob / je za rok 1992 uvedena částka základního jmění 139,6 mld. Kčs. Podstatou však zůstává obecný trend, tzn., že dochází ke snížení základního jmění zemědělských podniků. Také údaje uvedené u analýzy vývoje aktiv a pasív ve " Zprávě o stavu českého zemědělství 1994 " dokladují, že i v průběhu roku 1993 došlo k poklesu

investičního majetku a zásob / z 221,3 mld. Kč na 195,4 mld. Kč a to při známém negativním vývoji cen vstupů do zemědělství /.

Pro posouzení účinnosti, jako druhé složky ekonomické efektivnosti, stačí použít ukazatele kapitálové výnosnosti. Tím, že je od roku 1991 dosahována ztráta, je i tento ukazatel záporný. Výnosnost celkového kapitálu v zemědělství za podnikatelské subjekty právnické osoby byla v roce 1992 -4,16 a v roce 1993 -3,11 za fyzické osoby to byla hodnota v roce 1992 -7,19 a v roce 1993 -2,69. Obdobný vývoj je ve výnosnosti vlastního kapitálu, kde u právnických osob je to - 4,82 v roce 1992 a -4,27 v roce 1993, u fyzických osob -9,42 rok 1992 a -2,94 rok 1993. Pozitivní je, při celkovém negativním vývoji, že dochází ke snížení ztráty na 1 korunu vynaloženého kapitálu.

Výsledky dalších ukazatelů rentability, např. zisk k nákladům, jsou obdobné, vzhledem k tomu, že dochází k neustálému růstu cen vstupů do zemědělství / výrazné zvýšení cen strojů, náhradních dílů, krmiv, hnojiv atd. /.

Také ukazatelé likvidity / okamžitá, běžná, celková / nedosahují odpovídajících hodnot. Obecně platí nízká likvidita, s tím že došlo k dalšímu poklesu v roce 1993. Celková likvidita dosahuje poloviční hodnoty, než je uznané optimum. Jediný ukazatel, kde lze hovořit o příznivém vývoji je produktivita živé práce. Počet pracovníků klesl od roku 1989 na 48 % původního stavu, v roce 1993 se odhaduje 260 tisíc pracovníků v zemědělské prvovýrobě.

Není třeba dále uvádět další čísla a ukazatele, i z uvedených lze objektivně konstatovat, že v zemědělských podnicích nelze hovořit o ekonomické efektivnosti výroby. Zemědělská výroba jako celek je neefektivní od roku 1991 a neefektivní vývoj se předpokládá do roku 1995.

S tím souvisí možnosti samofinancování zemědělských podniků a jejich další reprodukce. Jaké jsou obecně možnosti financování podniků? Vlastní a cizí zdroje. Vlastní zdroje, tzn. zisk si zemědělství jako celek netvoří, cizí zdroje / úvěry a dotace / jsou stále složitěji dostupné pro zemědělskou výrobu. V letech 1992 a 1993 se snížil celkový objem úvěrů v zemědělství o 14 % a to při celkovém růstu úvěrů v národním hospodářství. Přesto však je úvěrové zatížení 1 hektaru zemědělské půdy stále vysoké. V roce 1993 se uvádí 5 413 Kč na 1 hektar zemědělské půdy. Připomínám dosažený průměrný hospodářský výsledek v tomto roce na 1 hektar zemědělské půdy - 1 517 Kč. Další zvyšování zadluženosti s ohledem na dosahované ekonomické výsledky není přijatelnou cestou pro zajištění zdrojů. U dotačních zdrojů došlo také k zásadním změnám principů dotační politiky od roku 1991. Jedná se o celkový postupný pokles objemu dotací / rok 1993 představuje 35 % objemu roku 1989 / a zpřísnění kritérií. Nejedná se již o přímé dotace, ale především o poskytování záruky na úvěry a subvencování části úroků z úvěrů podnikatelským subjektům zemědělské prvovýroby.

Z toho vyplývá, že rozšířená reprodukce v zemědělství neexistuje, lze hovořit pouze o výrazně zúžené reprodukci. Jedním z cílů, které sledovala zemědělská politika v letech 1991

- 1993 v krátkodobém horizontu pro zvládnutí výchozích předpokladů reformního procesu je uvedena rekonstrukce, modernizace a nové technické a biologické vybavení. Je otázkou, zda je reálné při neefektivním vývoji tento záměr vůbec realizovat a jaký je předpoklad při tomto dosahovaném vývoji zabezpečit dlouhodobý cíl orientovaný na koncepci trvale udržitelného zemědělství.

Závěr:

Posouzení ekonomické efektivnosti jako celku se může jevit jako příliš obecné. Samozřejmě při hlubší analýze bychom vyjasnili více souvislostí a příčin, odlišný vývoj u podniků ziskových a ztrátových. Smyslem bylo poukázat na problém zemědělství jako celku a tento pohled by měl přispět k řešení zásadních otázek, které nejsou v možnostech zemědělských podniků. Jedná se především o to, aby zemědělství bylo vyňato z obecného rámce tržní ekonomiky a byla vzata v úvahu specifika tohoto odvětví a jeho nezastupitelnosti. Čtyři roky výrazně neefektivního vývoje zemědělství jako odvětví národního hospodářství nevytváří podmínky pro zabezpečení trvale udržitelného rozvoje zemědělství v budoucnu.

Literatura:

Základní principy zemědělské politiky vlády ČR do roku 1995 a na další období, MZČR 1994

Zpráva o stavu českého zemědělství 1994, MZČR 1994